

Győztes vagy vesztes?

Oroszország első világháborús részvételének problematikája és a béketárgyalásokról való kiszorulásának magyarázata

Problems of Russia's Involvement in World War I and an Explanation how It Was Crowded out of the Negotiations at the Paris Peace Conference

Gecse Géza

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2020.3.05

Összefoglaló: Az antant szövetségeseként Oroszország egészen 1917-ig nagy erővel vett részt az első világháborúban, ám az ország központi területei felett az év novemberében hatalmat szerzett bolsevikok Breszt-Litovszkban 1918. március 3-án kényszerűségből különbékét kötöttek a központi hatalmakkal. Az ellenük harcoló orosz ellenforradalmi erők többsége továbbra is az antant szövetségesének tekintette magát, de 1918 szeptemberében már a bolsevik Oroszország is semmisnek tekintette a békeszerződést, mivel az Oszmán Birodalom Baku térségében támadást indított ellene. Az osztrák–magyar–olasz, majd a német–francia fegyverszünet megkötését követően az Összorosozsági Központi Végrehajtó Bizottság 1918. november 13-án hivatalosan is bejelentette, hogy a békeszerződés érvényét veszítette.

A nagyhatalmak között volt olyan, amelyik hajlott volna arra, hogy Oroszországot is meghívják a versailles-i tárgyalásokra, illetve azok előkészítésére. Meg is hívták 1919. február 15-ére, a Konstantinápoly Márvány-tengernél lévő bejáratánál elhelyezkedő Herceg-szigetekre az összes orosz politikai erőt. Az ország azonban végül mégsem vehetett részt a Párizs környékén zajlott béketárgyalások egyikén sem: így sem Versailles-ban, sem Trianonban nem voltak ott a képviselői – annak ellenére, hogy a polgári erőket képviselő orosz küldöttség 1918 végétől élénk diplomáciai tevékenységet fejtett ki Párizsban.

Kulcsszavak: Oroszország, Breszt-Litovszk, békeszerződés, bolsevikok, Oszmán Birodalom, antant

Abstract: As member of the Triple Entente, Russia participated in World War I with great military strength right until 1917. However, the Bolsheviks, who took control of Central Russia in November 1917, were forced to sign a separate peace treaty with the Central Powers in Brest-Litovsk on 3rd March 1918. Most of the Russian counter-revolutionary forces that were fighting against the Bolsheviks continued to think of themselves as Entente allies. In addition, the Bolshevik-led Russia deemed the Treaty of Brest-Litovsk void already in September 1918 as the Ottoman Empire attacked Russia in the Baku region at that time. When peace treaties were signed with Austria-Hungary and then with Germany, the Treaty of Brest-Litovsk was declared void officially on 13th November 1918 by the All-Russian Central Executive Committee.

Certain Allied Powers wanted to invite Russia to the Versailles Conference. To prepare this move they invited different Russian political groups to Princes' Islands in the Sea of Marmara off the coast of Constantinople on 15th February 1919. The failure of this initiative also contributed to the fact that Russia was not invited to any of the Paris Peace Conferences, so its representatives

were not present in Versailles, even though a Russian anti-bolshevik delegation was engaged in lively diplomatic activity in Paris since the end of 1918.

Keywords: Russia, Brest-Litovsk, peace treaty, Bolsheviks, Ottoman Empire, Triple Entente

Bevezetés

Kétségtelen tény, hogy az első világháború kitörésének és befejeződésének 100. évfordulója ösztönzőleg hatott az első világegéssel kapcsolatos történeti kutatásokra, ám azon túl, hogy néhány részletkérdésben sikerült előbbre jutnunk, és a szakma legalább tüneti szinten választ talált néhány problémára, alapjában véve máig sem világos, miért nem „sikerült” a nagyhatalmaknak a globális háborút sokkal hamarabb befejezniük.¹

A kérdés azért is érdekes, mert bár kétségtelennek tűnik, hogy a katonai és a politikai vezetés között véleményeltérés volt, ám a modern hadviselés, illetve a mozgósítás rugalmatlan volta is hozzájárult a konfliktus eszkzalódásához. Henry Alfred Kissinger diplomáciatörténész, egykori amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó, majd külügyminiszter például abban látja a világháború elhúzódásának az egyik fő okát, hogy a különböző államok politikai és katonai vezetése más-más logikát követett, és a vezéreknek sikerült a saját célkitűzésüket, a totális győzelem kivívását keresztülvinniük. Ahogy Kissinger fogalmaz: „1914–1915 telére a katonai stratégia és a külpolitika között teljesen megszűnt a kapcsolat”, és a „győzelem öncéllá változott” (Kissinger, 1996, 214. o.).² Ugyanakkor, ha abból indulunk ki, hogy az ember alapvetően racionális lény, akkor a háborúnak jóval hamarabb be kellett volna fejeződnie!

Vizsgálódásunk nemcsak Európának, hanem az akkori világ legjelentősebb szárazföldi haderővel rendelkező államának, Oroszországnak az első világháborús szereplésére és az azt lezáró békékben való való és potenciális részvételére összpontosít, ugyanis van néhány olyan ellentmondás, amelynek tudatosítása hozzásegít ahhoz, hogy a konfliktusban részt vevő felek tetteinek a mozgatórugóira is fény derüljön.

Oroszország a keleti fronton 1914 és 1917 között a központi hatalmak erejének a jelentős részét lekötötte, és tény, hogy a világháború során mind az ellenségeinél, mind a szövetségeseinél több embert vesztett,³ és jelentős veszteségeket okozott a központi

1 Nem tekinthető kivételnek a 100. évfordulóra szervezett nagyszabású budapesti konferencia sem, amelynek anyagát 2015-ben sikerült megjelentetni. Ld. Majoros, Antal, Hevő és M. Madarász, 2015.

2 A jelen tanulmány eredeti, az eseményeket 1918. november 13-ig tárgyaló változata eredetileg a Majoros István történészprofesszor 70. születésnapja alkalmából született kötetbe készült, de végül abból kimaradt.

3 Abszolút számokról van szó, amelyekbe beletartozik a polgári áldozatok és a sebesültek száma is: 1,8 millió halott katona, 1,5 millió civil áldozat mellett 5 millió sebesült. Surányi Csaba a tanulmányában megállapítja, hogy a halottak tekintetében csupán Németország vesztesége volt nagyobb, viszont ott a polgári áldozatok száma jóval kevesebb, 426 ezer volt. A szerző lábjegyzetben persze ehhez hozzáteszi, hogy az orosz adatok még ma sem megbízhatóak (Surányi, 2015, 241. o.).

hatalmaknak. Ezért nem lehet csodálkozni, hogy közel egy esztendővel korábban kötött fegyverszünetet és békét, mint a többiek! Oroszország ebből adódóan a háború első vesztesének tekinthető, ám mivel az antant szövetségese volt, lett volna alapja annak az elképzelésnek, hogy a győztesek között a helye, hiszen 1918 végén a világháború mégiscsak az antanthatalmak győzelmével fejeződött be. Ráadásul az akkor már bolsevik Oroszország két nappal a november 11-i fegyverszünetet követően, arra való hivatkozással, hogy azt erővel kényszerítették rá, semmisnek nyilvánította a breszt-litovszki békeszerződést!⁴

Az Oroszország és a központi hatalmak által végül 1918. március 3-án aláírt breszt-litovszki béke az első világháborút lezáró békeszerződések közül a legelső volt, amely Európában (a keleti fronton) nyugalmat hozott. Azonban egyúttal az utolsó olyan békeszerződés is volt, amelyben a központi hatalmak a saját álláspontjukat érvényesíteni tudták, hiszen az összes többibe beleszólásuk sem volt, mivel a Párizs környéki szerződések alkalmával a szerepük csupán azok aláírására korlátozódott.

A breszt-litovszki békeszerződés előzményei

Az oroszok számára 1914 és 1917 közt tartó világháború legfontosabb tapasztalata a keleti fronton az volt, hogy bár kezdetben a haditechnika és a technikai felszereltség terén elmaradtak az osztrák–magyar és német, illetve az oszmán erők mögött,⁵ a helyzet 1916-ra jelentősen megváltozott. Ami pedig az emberi erőt illeti, eleve kétszer-háromszor annyi katonával rendelkeztek, mint a központi hatalmak.⁶

Nem véletlen, hogy 1916 nyarára a Bruszilov-offenzívával sikerült „kiköszörülniük a csorbát”, ám annak eredményeit mégsem voltak képesek kihasználni.

II. Miklós cár akkor már több mint egy esztendeje, 1915 óta saját maga irányította a birodalom hadseregét, ezért folyamatosan a moguljovi főhadiszálláson tartózkodott, ami

4 Szegeő Iván Miklós úgy fogalmaz, hogy Breszt-Litovszk „az antanttal való szakítás jelképe is lehetne” (Szegeő, 2009), ám – miként erről ebben a tanulmányban is szó lesz – e megállapítás nem fedi teljes mértékben a valóságot. Amint azt látni fogjuk, az oroszosan csak breszti békének nevezett diktátum aláírása – számos további ok miatt – önmagában nem zárta volna ki, hogy az oroszok részt vegyenek a győzteseknek a háborút lezáró konferenciáin.

5 Richard Pipes, az Amerikai Egyesült Államokba kivándorolt lengyelországi történész is megírta, hogy 1914-ben az orosz katonák harmadának nem volt puskája, s azt csak importból lehetett volna pótolni. Ezért volt nagy jelentősége például a murmanszki vasútvonal megépítésének (Pipes, 1997, 93–94. o.). (Észak-Európában ott lett Oroszország egyetlen fagymentes kikötője, de csak 1917 elejére készült el.)

6 Részlet Szergej Nyelipovics orosz hadtörténész 2017. május 29-i, budapesti előadásából (Aspektus, 2017): 1917 kezdetén „az oroszok a keleti fronton körülbelül kétszeres számbeli túlerővel rendelkeznek a központi hatalmakkal szemben. Ez a túlsúly géppuskák tekintetében is érvényesült, viszont lángszórók és nehézlövegek tekintetében a központi hatalmak fölénye érvényesült. Főleg ez volt sikerük magyarázata a Bruszilov-offenzívát követően a keleti fronton, így Romániában is.”

azért lett később a számára végzetes, mert a háború kimenetével kapcsolatos általános elégedetlenségben neki is osztoznia kellett.

Az októberi forradalom 50. évfordulója alkalmából Magyarországon megjelent gyűjteményes kötet több dokumentummal érzékeltette annak a folyamatnak az állomásait, amely a cári család népszerűségvesztéséhez vezetett. A Raszputyin-ügy, amelynek során két orosz arisztokrata meggyilkolta a szerzetest 1916 decemberében Szentpéterváron, ennek az egyik végső mozzanata.⁷

Az orosz uralkodó végül a feszült helyzetből úgy próbált kiutat találni, hogy február közepére összehívta az Állami Dumát. Ám a hónap végén – a Gergely-naptár szerint március elején – kitört a forradalom, amelynek során az Állami Dumában képviselt alkotmányos demokraták (vagy kadetek), a liberálisok és az októbristák mellett a petrográdi szovjetekben főként a szociáldemokraták, vagyis a mensevikok és bolsevikok, valamint az eszerek (a Szociálforradalmár Párt tagjai) tartották kezükben a gyeplőt. Az Állami Duma ideiglenes elnöke a konzervatív Mihail Vlagyimirovics Rodzjanko lett, akinek az egyik első dolga az volt, hogy felhívást tett közzé a háború folytatásáról.⁸

II. Miklós hamarosan lemondott az Orosz Birodalom trónjáról a testvére, Mihail (Mihály nagyherceg) javára, aki azonban kikötötte, hogy csak abban az esetben vállalja a feladatot, ha az Alkotmányozó Gyűlésbe választott képviselők monarchista államformáról határoznak, és őt kéri fel az uralkodói poszt betöltésére.⁹ Az Alkotmányozó Gyűlés megválasztására viszont csak a választásokat követően kerülhetett sor – ez az Ideiglenes Kormány sajátos elnevezésében az ideiglenesség magyarázata. Mihail a sajátos reakciójával tulajdonképpen elodázta a választadást, hiszen nem volt hajlandó vállalni az uralkodást, így aztán Oroszország – legalábbis egyelőre – uralkodó nélküli monarchiaként működött. Ekkor még senki sem tudta, hogy ez az állapot 1917 szeptemberéig fog tartani.

7 Miközben a cár az államügyekkel volt elfoglalva, a felesége Grigorij Jefimovics Raszputyin orosz szerzetes személyes befolyása alá került, akit az orosz eliten belül sokan a cári család rossz szellemének tartottak, ezért 1916 decemberében meggyilkolták. Dolmányos István közli az Ideiglenes Kormánynak a Raszputyin-ügyben született vizsgálati anyagát, valamint Alekszej Alekszejevics Bruszilovnak a II. Miklós által a katonák között tett látogatásról szóló visszaemlékezését is (Dolmányos, 1967, 11–49. o.). Mindkettőben lehangoló képet találunk a cárról, illetve környezetéről.

8 Mihail Rodzjanko az októbristák, vagyis az Október 17-e Szövetség egyik vezetője volt. A párt a cár 1905. október 17-i, az Oroszországban korlátozott alkotmányosságot bevezető manifestumának az alapján állt. A valós politikai hatalom eme sajátos „megkettőződését” hívták már a kortársak is kettős hatalomnak, hiszen az ország fővárosában korántsem volt biztos, hogy a központi szervek által meghozott döntéseket az országosan is szerveződő helyi hatalom jóvá fogja hagyni (Dolmányos, 1967, 50. és 64. o.).

9 Mihály nagyherceg erről szóló, 1917. március 3-i keltezésű nyilatkozatát közli: Dolmányos, 1967, 79. o.

Mihail Rodzjanko összesen két napig vitte az államügyeket; az Ideiglenes Kormány-nak¹⁰ nevezett testület vezetője az alkotmányos demokrata, vagyis a kadet Georgij Lvov herceg lett, akit az államügyek intézésével még maga II. Miklós bízott meg azt követően, hogy Mihail nem vállalta az uralkodói feladatot.

A Lvov-kormányból a kadet Pável Nyikolajevics Miljukov külügyminiszter és az októberista Alekszandr Gucskov hadügyminiszter az aktív háborúpárti politikája miatt május második felében távozni kényszerült, amiben a külföldi emigrációjából áprilisban hazatért Vlagyimir Iljics Uljanovnak (Leninnek) élénk háborúellenes mozgósító beszédeinek is jelentős szerep jutott. Ő az, aki a hazaérkezését követően kiadta a „Minden hatalmat a szovjeteknek!” jelszót is.¹¹

Ráadásul 1917 júliusában, amikor Alekszej Bruszilov főparancsnoksága alatt megindították az ismét több mint százezer áldozatot követelő Kerenszkij-offenzívát, a támadó orosz erők a frontot védő osztrák–magyar erőkkel kerültek szembe; bár volt, ahol sikerült a frontvonalat áttörniük, de olyan is, ahol ismét állóháború alakult ki. Ám amint a német kiegészítő csapatok is megérkeztek a kérdéses frontszakaszra, az orosz alakulatok szinte kivétel nélkül fejesztett menekülésbe fogtak – és ez vált jellemzővé a keleti fronton vívott valamennyi ütközetre akkoriban.¹²

Közben az 1917. július elején indított bolsevik puccskísérletre hivatkozva az új orosz kormány a bolsevikok közül igyekezett mindenkit letartóztatni. Ez várt például Lev Davidovics Trockijra, Lev Boriszovics Kamenyevre, Alekszandra Mihajlovna Kollontajra és Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkijra, Lenin pedig Finnországba menekült, ahol az orosz hatóságok nem találták meg.¹³

Georgij Jevgenyevics Lvov a Kerenszkij-offenzíva kudarca után lemondott,¹⁴ mire tisztán „szocialista” kormány alakult, Alekszandr Fjodorovics Kerenszkij vezetésével, aki

10 Az Ideiglenes Kormány akkor veszítette volna el az „ideiglenes” jellegét, ha a választásokat követően létrejött volna az Alkotmányozó Nemzetgyűlés. Eredetileg ez utóbbi feladata lett volna, hogy fontos, alkotmányos döntéseket hozzon, de a megalakulására csak az év végén esedékes választásokat követően kerülhetett sor. Abban, hogy ez gyakorlatilag Oroszország-szerte mindenütt megtörténhetett, nyilván szerepet játszott, hogy azt az időközben Oroszország központi területein a hatalmat megragadó bolsevikok nem akadályozták meg.

11 Ahogy a francia kutató fogalmaz: „Lenin azonnal átlátta a csalódottság méreteit és hogy ez ... a szovjetekbe vetett bizalmat növeli” (Carrère d’Encausse, 2007, 152–153. o.).

12 Richard Pipes megjegyzi, hogy míg a halálos áldozatok száma a Habsburg Monarchia és Franciaország esetén is közel akkora volt, mint Oroszországhé, addig annak katonái közül az előbb említett államokéhoz képest 12-15-ször annyian (összesen 3,9 millióan) adták meg magukat, és lettek hadifoglyok (Pipes, 1997, 178–179. o.). A Kerenszkij-offenzívát követően Bruszilov hadsereg-főparancsnoki kinevezésének vége szakadt: felmentették megbízatásából.

13 Ugyanakkor nem tagadható, hogy a bolsevik vezetőket viszonylag gyorsan kiengedték a börtönből (Heller és Nyekrics, 1996, 22. o.)

14 Lvov alapvetően ideologikus okokra hivatkozva mondott le. Lásd G. J. Lvov miniszterelnök nyílt levelét az Ideiglenes Kormányból való kiválásának okairól (Dolmányos, 1967, 203–204. o.).

viszont a tárcák felét – a győzelem ellenére – hamarosan az eszerek és a mensevikek mellett a kadet párt képviselőinek ajánlotta fel.¹⁵

A Bruszilovot követő katonai főparancsnokká kinevezett Lavr Georgijevics Kornyilov 1917 szeptemberében megtagadta az engedelmességet Kerenszkijnek. A történet Kornyilov-puccsként vonult be a történelemkönyvekbe, bár az újabb kutatások szerint Kornyilov valójában nem jelentett komoly veszélyt senkire. Kerenszkij a konfliktust Kornyilov börtönbe zárásával zárta le, és a hadsereg főparancsnoki posztot megtartotta magának.¹⁶

Kerenszkij a halálbüntetés visszaállításával igyekezett a katonaságnál a fegyelmet helyreállítani, ám a Kornyilov-puccs leverése után a tekintélye a korábbi töredékére zsugorodott.

1917 októberében a Kerenszkij-kormány hadügyminisztere, Alekszandr Fjodorovics Verhovszkij a kormány egyik titkos ülésén kijelentette, hogy Oroszország képtelen a háború eredményes folytatására, ezért a béke mielőbbi megkötését javasolta.¹⁷

Ma már tudjuk, hogy miközben az orosz fővárosban, Petrográdban, a bolsevikok hatalomátvétele 1917. október 25-én szinte zökkenőmentesnek volt mondható, addig a másik „fővárosban”, Moszkvában csupán a Kreml birtokba vétele 300 ember életét követelte.¹⁸

Amennyiben a külföld hozzáállását vizsgáljuk, megállapítható, hogy az Ideiglenes Kormányt Oroszország szövetségesei 1917 tavaszán szinte azonnal elismerték. Ráadásul a nagykövetségeik mellett katonai misszióik is voltak az ország területén. Közülük is kitüntetett szerepet játszott a franciáké. Majoros István kutatásaiból kiderül, hogy pontos képük volt mindarról, ami Oroszországban történt. Ez nem is csoda, hiszen a cári birodalmának a legkiemelkedőbb hitelezői a franciák voltak, így közvetlenül is sokat veszítettek volna annak a háborúból való kiválásával. Nem véletlen tehát, hogy nemcsak Franciaország, hanem a szövetségesek is szinte azonnal elismerték az Ideiglenes

15 Kerenszkij 1917. szeptember közepén és végén hozta meg e döntéseit (Dolmányos, 1967, 258. o.).

16 A bolsevik hatalomátvétel szempontjából mindez kifejezetten hasznosnak bizonyult. Lenin azonnal kijelentette, hogy a helyzetet ki kell használni, és Kornyilov félreállítását követően semmi esetre sem szabad támogatni Kerenszkijt (Heller és Nyekrics, 1996, 23. o.).

17 Az Előparlament honvédelmi és külügyi bizottsága titkos összevont ülésének 1917. október 20-i keltezésű jegyzőkönyvéből kiderül, hogy az orosz hadsereg 10,2 millió főt számlált, ám ahhoz, hogy a költségvetésből finanszírozni tudják, 1,2 millió katonát le kellett volna szerelni. A létszám így 9 millióra csökkent volna, viszont az élelmezésügyi miniszter jelentése szerint Oroszország csak 7 millió ember ellátására volt képes. A jegyzőkönyv kitér a hadseregben tapasztalható állapotokra: egyetlen tiszt sem lehetett biztos abban, hogy a parancsát teljesíteni fogják, vagyis a hadseregben már anarchia uralkodott. Érdekes, hogy a hadügyminiszter 20 milliárdnyira becsülte Oroszország adósságát, pedig – ahogy azt Dolmányos István megjegyzi – az valójában 55 milliárd rubelt tett ki (Dolmányos, 1967, 289–299. o.).

18 Ráadásul a harcok ott több napig is elhúzódtak (Dolmányos, 1967, 322. o.).

Kormányt, mivel a hadműveletek folytatására az az orosz vezetés tűnt az igazi garanciának.¹⁹

A béketárgyalások

Lengyel Istvánnak az 1975-ben megjelent könyvében igen lelkiismeretesen sikerült a breszt-litovszki békeszerződés keletkezésével kapcsolatos kérdések döntő többségét feldolgoznia, ráadásul szerencséje is volt, mert ő már minden addiginál komolyabb forrásbázisból meríthetett.²⁰

A bolsevik hatalomátvételt követő első rendelet a békéről szólt. Felszólították az antantot, azaz az addigi szövetségeseiket, hogy azonnal kezdjenek közösen béketárgyalásokat az annexiók és hadisarc nélküli békéről. Azok azonban abban reménykedtek, hogy a bolsevikok hatalma csupán átmeneti, ezért nem kívánták őket elismerni – és egy Petrográdban tartott konferencián valamennyien a hallgatás politikája mellett kötelezték el magukat. Az eseményen, amelyet az angol követségnek az orosz fővárosban lévő épületében rendeztek 1917. november 22-én, részt vett az Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország, illetve Belgium mellett Szerbia, Japán, Brazília, Románia, Portugália, Kína és Görögország nagykövete is. Az első három állam kormánya ennek megfelelően továbbra is kapcsolatot tartott fenn a már leváltott Nyikolaj N. Duhonyin tábornokkal, aki a csapattestek felé továbbította is az információt (Lengyel, 1975, 41. o.).

Leninék viszont közben nemcsak rádióüzenetben adták közre az új szovjet vezetés álláspontját, hanem a Népbiztosok Tanácsa már két nappal korábban, 1917. november 20-án utasította is Duhonyint, az orosz csapatok főparancsnokát a fegyverszüneti tárgyalások megkezdésére. Mivel ő ennek vonakodott eleget tenni, azonnal leváltották, és a helyére Nyikolaj Vasziljevics Krilenkót nevezték ki. A szövetségesek persze Duhonyinnak is a tudomására hozták, hogy az Oroszországgal kötött korábbi egyezmények betartását elvárják. Ő azonban nem járt jól azzal, hogy a szövetségesek ennyire megbíztak benne: 1917. december 3-án a moguljovi főhadiszállásra érkező matrózok meggyilkolták (Lengyel, 1975, 49. o.).

¹⁹ Az Amerikai Egyesült Államok már 1917. március 20-án, a többi szövetséges – így Franciaország is – március 24-én ismerte el az új orosz kormányt (Majoros, 1999, 41. o.).

²⁰ Lengyel Istvánnak többek között Ottokar Czernin közös külügyminiszter 1919-ben Berlinben és Bécsben kiadott, a tárgyalásokat német részről vezető Max Hoffmann 1929-ben Berlinben megjelent, illetve Maurice Paléologue francia és George W. Buchanan brit nagykövetségi naplója is rendelkezésére állt. De fel tudta használni Lajos Ivánnak a IV. Károlyról, valamint Pilch Jenőnek a világháborúról írt munkája mellett Leo Stern (1958), illetve Werner Hahlweg (1971) kifejezetten Breszt-Litovszkról megjelent anyagát is – hogy Galántai József e témában írt műveit most ne is említsük. Továbbá áttanulmányozta Lenin vonatkozó cikkeit., Csubarjan 1964-ben Moszkvában megjelent, szintén kifejezetten a breszti békéről szóló monográfiáját, és beépítette munkájába Dományos István 1967-es dokumentumgyűjteményén kívül a Hadtörténelmi Intézet Levéltárának, valamint a Református Egyetemes Konvent Levéltárának Burián-iratait is (Lengyel, 1975).

November 21-én Trockij külügyi népbiztos jegyzéket küldött az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Szerbia és Belgium nagykövetének, amelyhez csatolta a békedekrétum szövegét, és kérte, hogy tekintsék azt formális javaslatnak a béketárgyalások megkezdéséhez. A bolsevik vezetés két nappal később a semleges államok képviselőit is arra kérte, hogy juttassák el a béketárgyalások megkezdésével kapcsolatos javaslatukat az ellenséges országok kormányaihoz is.

Sajátos módon, végül épp az a német vezetés mutatott fogadókészséget, amely az év folyamán egész addig kifejezetten merev álláspontra helyezkedett a kérdésben. Lengyel István történész a források tanulmányozása során arra a következtetésre jutott, hogy a németek alapvetően azért fogadták el néhány órán belül a szovjet javaslatot, mert a kétfrontos háború megszűnése – és ily módon a keleti fronton aratott győzedelmes béke – után egy, a nyugatiak elleni döntő csapásra, majd azt követően ott is a békéhez vezető sikerre számítottak (Lengyel, 1975, 55. o.).²¹

Így aztán 1917. december 3-án meg is indulhattak a fegyverszüneti tárgyalások a németek keleti fronti főhadiszállásán, a belorussziai Breszt-Litovszkban. A szovjet küldöttséget a bolsevik Adolf Abramovics Joffe vezette, de az ismertebb bolsevik vezetők közül jelen volt például Lev Boriszovics Kamenyev is; a baloldali eszer képviselőkn kívül szovjet katonai szakértők szintén tagjai voltak a delegációnak. Az ideiglenes fegyvernyugvási egyezmény aláírását követően hazatértek Petrográdba, és a béketárgyalások első, 1917. december 22. és 27. közötti szakaszára ugyanott, Breszt-Litovszkban kerülhetett sor.

A németek „annexiók és hadisarc nélküli” békéje azt jelentette, hogy Oroszország kiűri Finnországot, Észtországot, Livóniát, Moldvát, Kelet-Galíciát és Örményországot; pénzbeli jóvátételt valóban nem kértek, és készek voltak szövetségre lépni az országgal. Még a béketárgyalások megkezdése előtt megérkeztek az (ukrán) Központi Rada²² képviselői, akik azt hangsúlyozták, hogy a bolsevikok tárgyalhatnak ugyan Moszkva vagy

21 A kérdés azért is érdekes, mert a Monarchia külügyminisztere, Ottokar Czernin abból indult ki, hogy Oroszországban Leninéknél kívül nincs más politikai erő, amellyel ilyen megállapodást alá lehetne írni, és ha a békeszerződést már aláírták, akkor nem lesz olyan orosz kormány, amely a háborút újratekdené. Czernin – miként a német haderő főparancsnoka, Paul von Hindenburg is – szívesen vonult volna be Petrográdba „rendet csinálni”, de belátta, hogy a központi hatalmak nem rendelkeznek az orosz főváros megszállásához szükséges erővel, vagyis a békére a „saját megmentésük” érdekében volt szükség (Lengyel, 1975, 36. o.).

22 A Központi Rada leginkább a magyar történelemből ismert 1918-as Nemzeti Tanácsra hasonlít, hiszen nem választások alapján jött létre, viszont magát az ukrán nemzet képviselőjének tartotta. Megalakulásakor, 1917. márciusában az Orosz Birodalmon belüli nagyobb ukrán függetlenség kivívása volt a célja, az elkövetkező hónapok mutatták majd meg, hogy miként kezdte a függetlenséget követelni. A helyzet annyiban változott 1917 decemberében, hogy Ukrajnában is országgyűlési választásokra került sor és ettől kezdve a Központi Rada helyzete és szerepe legitimmé vált, jóllehet hatalmát az ország területe felett ezt követően sem volt képes stabilizálni.

Pétervár nevében, ám arra nincsenek feljogosítva, hogy az egész Orosz Birodalom – így Ukrajna – képviselőjében is beszéljenek.²³

A központi hatalmaknak az ukránok felajánlkozása olyan szempontból is „jól jött”, hogy úgy gondolták, azzal a szovjet küldöttségre és az azt már hamarosan külügyi népbiztosként vezető Lev Trockijra²⁴ is nyomást lehet gyakorolni.²⁵

Trockij a tárgyalások színhelyére érkezését megelőzően, 1917. december 30-án felhívást tett közzé, amelyben a szövetséges országok figyelmét arra hívta fel, hogy azért szakították meg a breszt-litovszki tárgyalásokat, hogy lehetőséget adjanak nekik is a csatlakozásra. A külügyi népbiztosnak nem volt tudomása arról, hogy egy héttel korábban, 1917. december 22-én az antant katonai tanácsa Párizsban egy memorandumot fogadott el, amelyben az Ukrajnával, a kozákokkal, Finnországgal, Szibériával és a Kaukázussal való kapcsolat fenntartásának és az anyagi eszközökkel való ellátásuknak a fontosságát mondták ki.²⁶

Az angolok és a franciák tehát a támogatásukról biztosították Oroszország területén mindazokat, akik a németek elleni harcot választották. Érdekes módon Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök is úgy fogalmazta meg 1918. január 8-án a maga 14 pontját, hogy az kellően homályos maradjon ahhoz, hogy a szovjet kormány ismét csatlakozhasson a háborúhoz.²⁷

1917. december 30-án a Népbiztosok Tanácsa javasolta Finnország függetlenségének az elismerését, és az 1918. január elején Breszt-Litovszkban megindult tárgyalásokon

23 A korábbi német elképzelésekhez képest Ukrajnával ugyanis eredetileg nem számoltak, de az igazán „új elemnek” Moldva számított (Lengyel, 1975, 72–74. o.).

24 Lev Trockij – Hajdu Tibor információi szerint – 1918. január 7-én vette át a szovjet delegáció vezetését a bizalmasaitól, Joffétól és Kamenyevtől (Hajdu, 2008, 3–6. o.). A központi hatalmak viszont már január 4-én este megkönnyebbüléssel értesülhettek arról, hogy Trockij is Breszt-Litovszkba érkezik, hiszen a szovjet kormány javaslata alapján a tárgyalásokat Stockholmban kellett volna folytatni (Lengyel, 1975, 115. o.).

25 A megállapítás alapvetően csak a tárgyalásokat a kezükben tartó németekre volt maradéktalanul igaz, hiszen Czernin külügyminiszter és a Monarchia többi képviselője – főleg a magyar résztvevők (például a Külügyminisztérium osztályfőnöke, kaposmérői Mérey Kajetán, Csáky István követségi titkár és Pokorny Hermann alezredes) – számára az önrendelkezési elv érvényesítése politikai szempontból kényes kérdésnek számíthatott, hiszen nemcsak Galícia, de Kárpátalja is rendelkezett ukrán, illetve ruszin lakossággal, így ők nem örültek az ukrán delegáció Breszt-Litovszkban való megjelenésének (Lengyel, 1975, 65–66. és 77. o.).

26 1917. december 23-án Lord Alfred Milner angol hadügyminiszter és Georges Benjamin Clemenceau francia miniszterelnök titkos egyezményt írt alá, amelyben Oroszországot befolyási övezetekre osztották fel Anglia és Franciaország között. Ennek értelmében Franciaországhoz tartozott volna a Krím, Besszarábia és Ukrajna, míg Angliához a Kaukázus térsége és a kozákok által lakott terület. A franciák Tabouis tábornokot nevezték ki az ukrainai megbízottjüknak, és 180 millió frank kölcsön felvételét tették lehetővé az Ukrán Köztársaságnak (Lengyel, 1975, 97–100. o.).

27 A 6. pontot szentelte Oroszországnak, bár kétségtelen, hogy abból nem derül ki, hogy az Amerikai Egyesült Államok hajlandó-e tudomásul venni a szovjet kormány létezését (Lengyel, 1975, 102. o.).

Trockij sem kifogásolta az (ukrán) Központi Rada képviselőjének a jelenlétét, ami akkor az ukrán függetlenség szovjet részről történő hallgatólagos elismerését jelentette.²⁸

Ez a szovjet-orosz politika a breszt-litovszki tárgyalások második szakaszában, 1918. január 9-ét követően sem változott meg, bár az Ukrán Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottsága már 1918. január 12-én elhatározta, hogy szintén küld képviselőket az egyeztetésekre.

A szovjet kormány és a központi hatalmak közötti tárgyalások részévé vált tehát az ukrán ügy, ily módon az egyfajta lépcsőfoknak tekinthető Ukrajna függetlenedésének az útján – még akkor is, ha a Központi Rada hatalmát odahaza éppen azokban a napokban tették kérdéssé a helyi szovjetek.

1918. január 18-án kiderült, hogy jelentős számú belorusz, illetve ukrán népesség által lakott, valamint nagyobb balti térségi terület, összesen több mint 150.000 négyzetkilométer került volna a németek kezébe, ráadásul a fennhatóságuk alatt maradt volna a Kongresszusi Lengyelország, Litvánia és Lettország egy része is. Így január 19-én az egyeztetések ismét félbeszakadtak. Trockij a tárgyalások vezetésével Joffét bízta meg, amelyekhez január 21-én már a Harkovban megalakult bolsevik rada két képviselője is csatlakozhatott – igaz, nem alkottak külön delegációt, hanem a szovjet küldöttséget egészítették ki.²⁹

A breszti tárgyalások odahaza a bolsevik párton belül és a baloldali eszerek között is komoly nézeteltérést generáltak. Ekkor vetődött fel először, mégpedig rendkívüli éles-séggel, hogy lehetséges-e a szocializmusnak kapitalista környezetben a világon egy országban győznie?³⁰

Az 1918. január 31-i breszti tárgyalások során kiderült, hogy a központi hatalmak hajlandók a radával önálló államként tárgyalni – annak ellenére, hogy Trockij szerint Ukrajna többé már nincs annak a kezében. Ezt hangsúlyozta a szovjet külügyi népbiztos

28 1917. december 24-én, a szovjetek I. összukrán kongresszusán ugyanis a helyi bolsevikok ki-mondták, hogy Ukrajna területén a hatalmat kizárólag a szovjetek birtokolják. (Lengyel, 1975, 114–115. és 120–121. o.).

29 Ezt már a delegáció vezetőjeként Joffe jelentette be, mivel Trockijt ismét Petrográdba hívatta Lenin. A lépés célja az volt, hogy a Központi Rada küldöttségét ne lehessen az egész ukrán nép képviselőjének tekinteni (Lengyel, 1975, 178. o.).

30 A Központi Bizottság 1918. január 21-i kibővített ülésén tárgyalták a szovjet állam története során először a forradalmi háború és a szocializmus egy országban való győzelmének a lehetőségességének a kérdését. Nyikolaj Ivanovics Buharinék a forradalmi háború, Trockij a „se háború, se béke”, Lenin pedig a béke elfogadása mellett érvelt. Kezdetben Lenin az állásponthával kisebbségbe szorult, viszont a szovjetkongresszus nem kötötte meg a tárgyaló delegáció kezét. Az időhúzásban mindenki egyetértett, és a szovjetek élénk propagandatevékenységet fejtettek ki, ami a központi hatalmak előtt nem maradt titok. Január 23-án például rádióüzenetben az annexiós politika példájaként ismertették a német elképzeléseket, és január 27-én Keyserlingk, a petrográdi német misszió tagja Berlinbe küldött jelentésében már Trockijnak a népgyűlésen elhangzott beszédéből idézett, miszerint Oroszország nem képes harcolni ugyan, de nem fogja aláírni a német békét sem (Lengyel, 1975, 181–206. o.).

1918. február 7-én is, amikor ezzel indokolta, hogy miért nem egyezhet bele abba, hogy a németek békét kössenek Ukrajnával. Erre Czernin felhívta Trockij figyelmét arra, hogy a békeszerződés aláírásának elmulasztása esetén a háború újra fog kezdődni.

Mindeközben viszont a rával folytatott tárgyalásokon a központi hatalmak meg tudtak állapodni Ukrajnával – még gabonaszállításokról is.³¹

1918. február 10-én végül Trockij hivatalosan is bejelentette, hogy a szovjetek kilépnek a háborúból, de nem írják alá a békeszerződést.³²

Az 1918. február 13-án Berlinben tartott tanácskozáson döntés született arról, hogy legkésőbb február 18-ig segítségkérésnek kell érkeznie az ukránoktól Németországhoz, hiszen az angolok politikai veszélyt jelentenek. A Központi Rada segélykérő felhívásai nyomán február 18-án az osztrák–magyar és a német csapatok meg is kezdték a bevonulást Ukrajnába. Tették ezt, mint „felszabadítók”, akiknek Ukrajnával közös ellenségeik a „bolsevikok, akik a békekötést megakadályozták”.³³

A németek úgy haladtak kelet felé, mint kés a vajban. A szovjet kormány ezért február 20-án ismét írásos ajánlatot juttatott el a németekhez, amire csak február 23-án érkezett válasz, és a feltételek jóval súlyosabbak voltak, mint korábban. Ráadásul a szovjetek csupán két nap haladékot kaptak azok elfogadására, illetve hármat arra, hogy aláírják a szerződést Breszt-Litovszkban. Trockij lemondott a külügyi népbiztosi tisztségről, de a béketárgyalások március 1-jén megindultak, és 3-án alá is írták a békediktátumot.³⁴

Grigorij Jakovlevics Szokolnyikov vezette a béketárgyalásokat, aki kihangsúlyozta, hogy a szovjet félnek nem adtak lehetőséget a béke feltételeinek a megvitatására.

Az egykori Orosz Birodalom európai részéből a német csapatok már 1917 nyarán valamivel nagyobb területet tartottak megszállva, mint amekkora Németország volt.³⁵ Az oroszoknak a lengyel, balti és ukrán, valamint a moldvai területeken kívül Kelet-Anatólia Oroszországhoz tartozó részének egyes vidékeit is fel kellett adniuk – összesen

31 1918. február 8-án az Osztrák–Magyar Monarchia ígéretet tett arra, hogy Kelet-Galícia és Észak-Bukovina ukránok lakta részeiből autonóm ukrán koronatarományt hoz létre, amennyiben a Központi Rada teljesíti a vállalt kötelezettségeit, köztük a lengyel, a német és a zsidó kisebbség szabad nemzeti és kulturális fejlődését. Másnap, február 9-én pedig megszületett a békeszerződés az Ukrán Népköztársaság és a központi hatalmak között (Lengyel, 1975, 228–229., 232. és 235. o.).

32 1918. február 11-én Trockij el is utazott Bresztből – Petrográdba. A szovjet küldöttség béke nyilatkozatát, a hadsereg leszerelését pedig a főparancsnokság szét is küldte a különböző frontokra. Hiába küldte szinte azonnal – szintén táviratban – Lenin, hogy a békéről és az általános leszerelésről szóló utasítást érvénytelennek kell tekinteni, elkésett vele (Lengyel, 1975, 249., 258–260. o.).

33 A Központi Rada segélykérése már 1918. február 17-én megérkezett Bécsbe és Berlinbe is (Lengyel, 1975, 261., 265–266., 268. o.).

34 Az oroszoknak teljesen ki kellett üríteniük Finnországot és Ukrajnát, Belorusszia jelentős részét és a Baltikumot, demobilizálniuk kellett a hadsereget – miközben a német csapatok egyébként már Petrográd közelébe értek (Lengyel, 1975, 275–277. o.).

35 Már 1917. július végén 550.000 négyzetkilométernyi területet tartottak a megszállásuk alatt a Monarchia és Németország csapatai.

780.000 négyzetkilométert, 56 millió lakossal. Pedig onnan származott Oroszország vastermelésének 73, a szénnek pedig a 79 százaléka.

A pénzügyi egyezményben Oroszországot 6 milliárd márka hadisarc fizetésére kötelezték. A felek egymás javára lemondtak a kölcsönös igényeikről. A IV. rendkívüli szovjetkongresszus az 1918. március 14–16-i ülésén pedig ratifikálta is a határozatot (Lengyel, 1975, 289. o.).

A breszt-litovszki szerződés jelentősége

Korábban igen sokat foglalkoztak a történészek a breszt-litovszki szerződés taktikai és stratégiai jelentőségével. Tekintve, hogy a békediktátumnak kulcsszerepe volt a szovjet állam további léte szempontjából, elsikkadt az a tény, hogy a bolsevikok – ahogy arra ők is gyakran hivatkoztak a későbbiekben – kényszerhelyzetbe kerültek, vagyis nem volt más választásuk, mint elfogadni és aláírni a békefeltételeket. (Trockij balul sikerült megoldási javaslata a gyakorlatban bizonyította, hogy mire számíthatnak az oroszok, amennyiben a „Se háborút, se békét!” jelszavával próbálkoznak.)

Bizonyos továbbá, hogy a breszt-litovszki békeszerződés hozzájárult Finnország, Lengyelország, a balti államok, sőt még Ukrajna önálló államiságának a kialakításához vagy megszilárdulásához, még akkor is, ha az utóbbi további történelmében ebből évtizedekig nem lett semmi. Bár a szerződés egy szóval sem említi a kaukázusi nemzetek függetlenségének az elismerését, 1918 áprilisában a grúzok, az azeriek és az örmények létrehozták a Kaukázuson Túli Demokratikus Szövetségi Köztársaságot, amely azonban egy hónapos fennállás után az alkotórészeire bomlott. Grúzia függetlenségét Tbiliszinek csak 1918 augusztusában sikerült Németországgal elfogadtatnia, tehát azt követően, hogy azt Moszkva is megtette.

Németországnak a világháborút követő összeomlása után viszont a Kaukázus térségében az angolok jelentek meg, de ők is jóindulatúan viszonyultak a grúz függetlenségi törekvésekhez.³⁶ Viszont az ő visszavonulásukat követően a kaukázusi nemzeteknek azért sem volt szerencsájük, mert a bolsevik Oroszország és a kemalista Törökország között 1919-től kezdődően – antiimperialista alapon – barátinak mondható együttműködés alakult ki.

Míg a Kaukázus esetében áttételesen Törökországnak, Ukrajna számára az ország kusza – talán Oroszországnál is bonyolultabb – belpolitikai viszonyai lettek a megszerzett függetlenség elvesztésének az okozói. Finnország és a balti államok – Észtország, Lettország, Litvánia –, de még Lengyelország függetlenségének az első világháború utáni elnyerésében is kulcsszerepe lett a breszt-litovszki békeszerződésnek, függetlenül attól, hogy ezt az említett államok történetírása elismeri-e vagy sem.

36 Olyannyira, hogy 1920 januárjában a függetlenségüket az Antant Legfelsőbb Tanácsa is elismerte (Carrère d'Encausse, 2007, 175–176. o.).

Breszt-Litovszk szerepe Oroszország első világháborús megítélésében

Az Oszmán Birodalom 1918. szeptember 20-án elfoglalta Bakut, mire a Népbiztosok Tanácsa kijelentette, hogy ezzel Isztambul megszegte a breszt-litovszki békeszerződést, így az az érvényét veszítette. Alighogy a császári Németország – a világháború veszteseként (november 11-én) – letette a fegyvert, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság november 13-án, egyhangúlag elfogadott határozattal hatályon kívül helyezte a breszt-litovszki békét (Dolmányos, 1967, 421–422. o.). Tehát a románokhoz képest még a bolsevik Oroszországnak is több jogalapja volt arra, hogy az első világháború rendezést követően a győztesek között foglaljon helyet, jóllehet akkoriban éppen a saját hatalma megszilárdítása foglalta le odahaza. Nem is beszélve a bolsevikok ellen már akkoriban küzdő, a korábbi szövetségesi viszonyt folyamatosnak tekintő és a korábban vállalt orosz kormánykötelezettségeket nem vitató orosz ellenforradalmi erőkről. Közülük a komolyabbak a Párizsban létrejött Orosz Politikai Tanácskozó Testülettel is kapcsolatot teremtettek. A testületet az Orosz Birodalom 1910 és 1916 közötti, mindvégig következesen háborúpárti külügyminisztere, Szergej Dmitrijevics Szazonov szervezte meg 1918 novembere után. Szintén ő az, aki e szervezetből kialakította a szűkebb, csupán négytagú Orosz Politikai Delegációt, hogy az a világháborút követő békekonferencia munkájában az orosz érdekek képviselésében részt tudjon venni.

Miért szorultak ki az oroszok a béketárgyalásokból?

A szövetségesek közül egyedül Woodrow Wilson amerikai elnökbe szorult annyi idealizmus, hogy úgy érezze, a világháborúban hozott áldozatai miatt, továbbá az európai jövő stabilitása érdekében nem ártana az oroszokat is meghívni Versailles-ba.

Az egyik probléma ezzel az volt, hogy még nem volt világos, kivel lehet az oroszok közül érdemben tárgyalni. Bár a franciák úgy gondolták, hogy a bolsevikok nem sokáig maradnak hatalmon, Stephen Jean-Marie Pichon külügyminiszter végül rábólintott Wilson javaslatára. Úgy döntöttek, hogy 1919. február 15-ére – ha nem is Versailles-ba, de legalábbis a szövetségesek megszállása alá került Konstantinápoly melletti Hercegszigetekre – meghívják minden orosz politikai irányzat képviselőit, hogy alakítsanak ki egy közös álláspontot, majd egyetlen delegációt alkotva vegyenek részt a versailles-i tárgyalásokon. Igaz, hogy a lengyelek önállóságának elismerésére az orosz ellenforradalmi erők nagy nehezen hajlandóknak mutatkoztak, de nemcsak Ukrajna önállóságáról nem akartak hallani, hanem Galícia mellett Kárpátalja Oroszországhoz csatolásához is ragaszkodtak – hogy Konstantinápolyról és a tengerszorosokról ne is beszéljünk! Mindezt úgy, hogy nem csupán e törekvéseik alátámasztására, de a bolsevikokkal való leszámolásra sem tudtak komolyabb fegyveres erőt felvonultatni. Ráadásul a bolsevizmus felszámolásában egyetértő fehér mozgalom még abban is megosztott volt, hogy

a szövetségesekre vagy a németekre támaszkodva kívánta-e elérni Leninék rendszerének a megbuktatását. Valamivel több mint száz év távlatából kifejezetten szórakoztatónak hat az új bolsevik külügyi népbiztos, a külügyektől a breszt-litovszki béketárgyalások során visszavonult Trockij funkcióit szinte azonnal átvevő, de formálisan csak 1918. május 30-án kinevezett Georgij Vasziljevics Csicserin reakciója. Ő még arra is hajlandóságot mutatott, hogy – a korábbi breszt-litovszki szovjet állásponttal szöges ellentétben – a bolsevikok előtti orosz kormányok kölcsöneinek a visszafizetéséről tárgyaljon.

A másik problémát az jelentette, hogy bár Wilson javaslatát – a bolsevikok meghívását – valamennyi orosz ellenforradalmi erő a szövetségesek árulásaként, az „istentelen és szószegő bűnözők” nemzetközi szinten való elismeréseként értelmezték, ugyanakkor közöttük sem volt egység. Előfordult, hogy jobban utálták egymást, mint a bolsevikokat.³⁷ Így, bár a nemzetközi diplomáciai terepet Párizsban Szazonovék – a csehszlovák, a lengyel és a délszláv emigránsoknak a saját hazájuk érdekében folytatott tevékenységéhez hasonlóan – kiválóan előkészítették, mégsem sikerült semmit sem elérniük.³⁸ Az antant tagállamai közül a legkomolyabb szerep ez esetben is a franciáknak jutott, akik Odessza térségében állomásoztattak akkoriban néhány hadosztályt. Gondolkodtak is a bolsevikok elleni felszabadító háború lehetőségén, de mivel nem állt a rendelkezésükre megfelelő nagyságú katonai erő, arról 1919. március legvégén lemondtak.³⁹

Jogi szempontból és elvi szinten tehát a Párizsban működő Orosz Politikai Tanácskozó Testület, illetve az Orosz Politikai Delegáció még bírta ugyan a mélyen megosztott orosz társadalom ellenforradalmi erői jelentősebb részének a támogatását, de nem az egész tábort. A párizsi oroszok helyzetét súlyosbította, hogy kibékíthetetlen ellenségei voltak a hatalmát egyre inkább megszilárdító bolsevik vezetésnek. A céljaikat csupán az antant haderejének az igénybevételével tudták volna megvalósítani, viszont azt a szövetségesek – az Orosz Birodalom területén időközben megalakult új, független államok elismerése folytán – részben nem akarták, részben pedig – mint a franciák odesszai példája is mutatja – a belső helyzetük miatt nem is tudták felajánlani. Némileg szarkasztikusan fogalmazva: tulajdonképpen ez az oka annak, hogy napjainkban Isztambul neve nem Cárgrád, és ma nem főként oroszok lakják.

37 Az első világháború kitörésének 100. évfordulójára szervezett, 2014 májusában tartott konferencián erről, illetve a klasszikus orosz nacionalizmusnak a világháborút követő kudarcáról beszéltem, és az előadások szövege tanulmányként is megjelent a már említett *Sorsok, frontok, eszmék* című, 2015-ben megjelent kötetben (Gecse, 2015, 431–444. o.).

38 A különböző orosz politikai mozgalmak és pártok elképzeléseivel és tevékenységével részletesen foglalkozik a 2018-os könyvében Vaszilij Cvetkov; a kötetnek 2019-ben már a második kiadása jelent meg (Cvetkov, 2019).

39 Clemenceau francia miniszterelnök 1919. március 29-én döntött; az Odessza kiürítéséről szóló parancs április 2-án érkezett meg a helyszínre. Április 6-ára el is hagyta a térséget tizenegyezer saját, valamint harminc-harmincötezer szövetséges katona mellett ötvenezer orosz emigráns is. Szevasztopol a hónap végén kényszerültek kiüríteni (Majoros, 1999, 137–138. o.).

Valószínűsíthető lehet, hogy a szovjetek herceg-szigeteki tárgyalásának a kudarcra szerepet játszhatott abban, hogy 1919. március elején Moszkvában megalakították a Kommunista Internacionálét, amely az egész tőkés világ elleni harc szervezeti hátterét kívánta biztosítani.

Ugyanígy közvetve a szovjet kormány kvázi elismerésében is fontos szerep juthatott Csicserin 1919. február elején kelt táviratának három évvel később, 1922 áprilisában. A világháború győztes nagyhatalmai akkor rendezték meg az Európai Gazdasági és Pénzügyi Konferenciát Genovában, amelyre valamennyi, a háborúban érintett államot, így a Szovjetuniót is meghívták. Az eredeti cél a súlyos válság enyhítése volt, akár a háborús jóvátételek enyhítése révén is. A Szovjetunió meghívása mögött a szövetségeseknek az a számítása húzódnak meg, hogy visszakaphatják a cári Oroszországnak nyújtott kölcsöneiket. Bár a tárgyalásokat szovjet részről Csicserin vezette, de neki akkor már esze ágában sem volt a cári kormány korábbi adósságait kiegyenlíteni.⁴⁰ Viszont a szovjetek az így kínálkozó alkalmat felhasználták arra, hogy a Genova melletti Rapallóban megállapodjanak a németekkel egyfajta nulla-megoldásban, és felvegyék velük a diplomáciai kapcsolatot. Ezzel a lépéssel indult meg a bolsevik állam nemzetközi elismerése, hiszen Németország példáját később az összes európai állam követte. Persze akkor messze volt nemcsak Versailles és Trianon, hanem a lengyel–szovjet háború is.

Irodalomjegyzék

- Aspektus (2017) 1917 – az I. világháborúban – Aspektus vitaestünk szövege. <http://www.aspektus.eu/content/1917-az-i-vilaghaboruban-aspektus-vitaestunk-szovege>.
- Carrère d'Encausse, Hélène (2007) *Jevrazijszkaja imperija. Isztorija Rosszijszkaj imperiji sz 1552 g. do nasih dneij*. Moszkva: Rosszpen.
- Cvetkov, Vaszilij Zsanovics (2019). *Beloje gyelo v Rossziji 1920–1922*. Moszkva: Izdatyelsztvo Jauza.
- Dolmányos István (1967). *A nagy forradalom krónikája. 1917 emlékezésekben és hiteles okmányokban*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Gecse Géza (2015). Expanzió, önreflexió s annak hiánya az orosz politikában Szarajevótól a Herceg-szigetekig (1914–1919). In Majoros István, Antal Gábor, Hevő Péter, M. Madarász Anita (szerk.), *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Budapest: ELTE BTK (431–443. o.).

⁴⁰ A genovai konferenciát az antant hatalmak – főként Franciaország – arra kívánták felhasználni, hogy a szovjet kormányt a háború előtti cári tartozások és egyéb pénzügyi kötelezettségek elismerésére, valamint az államosított külföldi tulajdonok visszaadására vagy a tulajdonosok kártalanítására bírja. E követelések összesen 18 milliárd rubelt tettek ki – „válaszként” Csicserin előterjesztette a szovjet kormány ellenköveteléseit: az intervenció és a gazdasági blokádnak révén Szovjet-Oroszországnak okozott 30 milliárd aranyrubelnyi kár megtérítését kérte (Halmosy, 1983, 208–211. o.).

- Hajdu Tibor (2008). Szovjet-Oroszország és az első világháború vége. *História*, 30(1). 3–6. A letöltés ideje: 2020. október 10. <https://web.archive.org/web/20151001165319/http://www.historia.hu/userfiles/files/2008-01/Hajdu.pdf>.
- Halmosy Dénes (1983). *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Heller, Mihail és Nyekrics, Alexandr (1996). *Orosz történelem II. A Szovjetunió története*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kissinger, Henry (1996). *Diplomácia*. Budapest: Panem-McGraw-Hill-Grafo.
- Lengyel István (1975). *A breszt-litovszki béketárgyalások*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Majoros István (1999). *Párizs és Oroszország (1917–1919)*. Szekszárd: IPF-Könyvek.
- Majoros István, Antal Gábor, Hevő Péter, M. Madarász Anita (2015). *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Budapest: ELTE BTK.
- Pipes, Richard (1997). *Az orosz forradalom története*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Surányi Csaba (2015). Elkerülhetetlen volt-e a háború, avagy kik voltak a Nagy Háború felelősei? In Majoros István, Antal Gábor, Hevő Péter, M. Madarász Anita (szerk.), *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára*. Budapest: Európa Könyvkiadó (227–243. o.).
- Szegő Iván Miklós (2009). A breszt-litovszki béke és a nemzetközi erőviszonyok átalakulása. *Hadszíntér és háttérország*. A letöltés ideje: 2020. október 10. <http://elsovh.hu/a-breszt-litovszki-beke-es-a-nemzetkozi-eroviszonyok-atalakulasa/>.